

DÜNYA EDEBİYATINDA ROMAN TÜRÜNÜN DOĞUŞU

Doç.Dr.Adem ÇALIŞKAN

OMÜ., İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
SAMSUN

Dünya edebiyatında roman türünün doğuşu üzerine önemli çalışmalar vardır. Bu çalışmalarda konu bütün yönleriyle ele alınmıştır. Kabaca, ‘roman türünün doğuşu’ gibi bir konu, *Batı Edebiyatında Romanın Doğuşu* ve *Doğu Edebiyatında Romanın Doğuşu* şeklinde iki kategoride ele alınabilir.

a-Batı Edebiyatında Romanın Doğuşu

Genel anlamda edebiyat felsefesinde, özel anlamda ise roman felsefesinde ele alınan konulardan biri, ‘romanın ne olduğu’ ise, bir diğeri, ‘romana dair temel soru ve yaklaşımların ne olduğu’ meseleleridir. Ancak bu konulara girmeden romanın tarihsel gelişimi ve ortaya çıkışı hakkında bir özetleme yapmak gerekmektedir. “Roman sanatı bugünkü kullanımıyla burjuva toplumunun bir ürünü olarak, on yedi ve on sekizinci yüzyılda ortaya çıkmıştır. Fakat roman benzeri edebî çalışmalara Ortaçağ ve Rönesans edebiyatlarında da rastlanır. İlkçağ’daki söylenceler, destanlar, kahramanlık öyküleri ve masallar da romanın ortaya çıkışına kaynak olarak alınabilir.”¹

İspanyol edebiyatı, Katalan dilinde başlamış, İ.Ö. 3. Yüzyılda Roma’nın fethi ve İber yarımadasının işgali Latin kültürünü İspanya’ya yerleştirmiştir.

Milâdî 711 yılında Müslümanlar burayı fethedince İslâmî Endülüs Edebiyatı gelişmiş, şiirde zeceller ve muvaşşahlar zengin örnekler olarak ortaya çıkmıştır. Kurulan Endülüs Emevî Devleti 1492’de yıkılmıştır.

Bu nedenle Müslüman-Hıristiyan mücadeleleri, gezgin şövalye tipini ve kahramanını yaratmış, onların kahramanlıkları roman türünün başlangıcı sayılmıştır. “Şövalye romanı”² ve “pikaresk roman”³ türleri bu bağlamda ortaya çıkmıştır. Günümüzde “fantezi romanı” veya “fantastik roman”⁴ da bu bağlamda değerlendirilir.

Batı dünyasında roman türünün ilk örneği, Cervantes’in 1605’te kaleme (*veya tercüme ettiği) aldığı *Don Kişot* adlı ünlü romanıdır...

Don Kişot, dünya edebiyatında tip yaratmanın, dolayısıyla hikâyeden romana geçişin ilk adımı sayılır. Bu nedenle, Cervantes yaklaşık olarak 58 yaşlarında –*bir rivayete göre bir suçtan ötürü tutuklanıp atıldığı bir hapishanede*- yazdığı *Don Kişot* romanı ile dünya edebiyatında modern romanın kurucusu

¹ Sinan Kılıç, “Edebiyat Felsefesi”, *Felsefe Ansiklopedisi* [Ed. Ahmet Cevizci], 1.bs., Ebabil Yayıncılık, Ankara, 2007, C. 5, s. 49.

² *Şövalye romanı* veya *gezgin şövalye romanı*, belirli tarihsel şartlar altında 15 ve 16. Yüzyıl İspanya’sında ortaya çıkmış bir roman çeşididir. Müslümanların elinden İspanya’yı yeniden geri alma mücadelesinde Ortaçağ ispanyolları arasında küçük bir elit şövalye grup ortaya çıkmış ve İspanyol uyanışından sonra Avrupa’ya da hakim olan bu şövalye İspanyollar, ideal bir kahraman haline gelmişlerdir. Süreç içinde bunların kahramanlıklarını anlatan romanlara şövalye romanı denmiştir. Bu romanların konu ve teması genellikle ‘aşk, onur, dini savunma yolunda kahramanlık, dini inanç ve Haçlı ruhu ... vb.’dir. 1321’lerde şövalyeler hakkında ilk romanlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Süreç içinde şövalyeliğin gözden düşüşü ile bu roman türü de yavaş yavaş kaybolmuş, sadece edebiyat tarihlerinde ve sözlüklerde adı kalmıştır.

³ *Pikaresk* veya *Pikaro roman*, Yeniçağ’ın başlarında İspanya’da doğan, kahramanları maceracı ve serseri tiplerden seçilen romanlara denir. Macera romanlarının 16. Yüzyıl İspanya’sında tutunan bir çeşididir. İçinde çoban romanıyla şövalye romanı öğelerini sosyal bir protesto belgesi halinde birleştirir. Pikaro romanında esas figür, dünyayı ve toplumu aşağıdan yukarıya doğru yönelmiş bir bakış açısından görür ve yaşar...

⁴ *Fantezi romanı* veya *Fantastik roman*, olağanüstünün başat öge olarak yer aldığı eserlere verilen addır. ‘Olağanüstü’ ise gündelik hayatın tamamen ya da kısmen ömantık sınırlarını ihlâl ederek yeniden yorumlanması sonucu ortaya çıkar ve tinsel gerçekliği içerir. Günümüzde bu tür, eski halk masalları, inanışları, destanları ve mitolojilerden alınan öğeler üzerinde yükselmekte ve sayısız okur tarafından okunmaktadır. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Pelin Arslan, *Türkçe Edebiyatta Varla Yok Arası Bir Tür Fantastik Roman (1876-1960)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, 351 s.

olarak kabul edilmektedir. Jeremy Hawthorn buna dikkati çekerek şöyle der: “İspanyolca’da ‘pícaro’, bir derbederdir ve pikaresk roman, on altıncı yüzyıl pikaresk anlatı geleneği üzerine inşa olunmuştur.”⁵ Don Kişot’un “şövalye” ve “pikaresque” romanlara karşı kazandığı zafere rağmen, roman, yine de uzun süre “geri kalmış bir sanat türü” olarak görülmüş, günümüzde şiiri gölgede bırakır bir seviyeye yükselmiştir.

Şiir ve tiyatro ile karşılaştırıldığında genç bir anlatı türü olan romanın tarihi, edebiyat tarihçileri ve antropologlar tarafından Batı dünyasında dinî hikâye, destan ve efsanelere kadar geri tarihlere dayandırılırken, Marksist eleştirmenler burjuvazinin doğuşu ile ilişkilendirirler.

Batı dünyasında romanın doğuşu ve gelişimi fazlaca işlenmiş bir meseledir... “On sekizinci yüzyıla birlikte bilim ve toplumsal alanlardaki büyük değişimler romanın faaliyet alanını da etkiler ve roman artık kurmaca anlatımların yanı sıra gerçeğe dayalı öykülerin hikâye edilmesi suretiyle de yazılmaya başlanır. Yine aynı yüzyılda, söz konusu değişimlerin yanında Aydınlanma düşüncesi ve romantizmin etkileri de roman sanatında belirgin olarak görülmeye başlanır...”⁶ *Romanın gelişmesinde ve 18. yüzyılda atağa geçmesinde dört önemli faktör olduğu* ileri sürülmektedir. Bunları Jeremy Hawthorn şöyle sıralamıştır:⁷

a-Okur-yazar Oranının Yükselmesi (the rise of literacy):

Roman esas olarak bir yazılı formdur. Bu noktadan sözlü kültürler içerisinde gelişen şiire benzemez. İlk önceleri romanlar, okuyan birisinin dinlenilmesiyle genelleştirilirken daha sonra okur yazar oranının artmasına bağlı olarak ferdî bir eylem olarak ortaya çıkmıştır. Daha açık bir şekilde söylemek gerekirse roman, özel bir fert tarafından yazılan ve sessizce bir okuyucu tarafından okunulan bir formdur.

b-Matbaa (printing):

Modern roman bir anlamıyla matbaanın çocuğudur. Bu faktörün diğer bir özelliği de romancı ve okuyucu arasında bir ilişkiye sebebiyet vermesidir. Romancı okuyucusunu şahsî olarak tanımadığı gibi hiçbir şekilde de doğrudan bir işbirliği içerisinde değildir. Matbaa sebebiyle çok sayıda eserin neşri, hem bu türün tanınması hem de okur sayısının çoğalmasına temel teşkil etmiştir.

c-Pazar Ekonomisi (a market economy):

‘Roman sosyolojisi’ daha çok yayıncının aracılık ettiği yazar ve okur arasındaki pazar ilişkisine dayandırılır. Daha önceleri bir kişinin patronluğunda başlayan bu ilişki Pazar ekonomisi sayesinde yazarı tek kişinin hakimiyetinden kurtarmış ve ona hürriyetini bağışlamıştır. Romanın gelişmesi ile orta sınıfın gelişmesi arasında yakın alaka vardır. Farklı şekillerde de olsa “okur – yazar oranının artması, matbaa, pazar ekonomisi” romanın doğduğu periyotla kapitalizmin yerleşmesine etkili olan unsurlardır.

Ian Watt *Romanın Yükselişi* (The Rise of Novel, 1957)⁸ adlı eserinde romanın doğuşu ile orta sınıfın doğuşu arasındaki yakın ilişkileri tartışmıştır...

d-Ferdiyetçiliğin Ortaya Çıkışı (the rise of individualism):

Romanlarda karakterlerin ferdileşmesi önemlidir. Mevcut roman karakterlerine birer ferdiyet olarak insani niteliklere sahip oldukları için ilgi duyulur.

Ralph Fox bunu, “roman, ferdi ele alır; O, topluma karşı ferdin mücadelesinin destanıdır. Roman, ancak toplumla fert arasındaki dengenin kaybolduğu bir cemiyette gelişir. Böyle bir cemiyet de kapitalist toplumlardır.”⁹ şeklinde açıklar.

⁵ Jeremy Hawthorn, “Types of the Novel / The Picaresque Novel” (Roman Çeşitleri / Pikaresk Roman), *Studying The Novel: An Introduction* [Romanı İncelemek: Bir Giriş], Routledge, London and New York, 1989, p. 13. Bu kitabın geliştirilmiş şekli dilimize çevrilmiştir: Jeremy Hawthorn, *Roman Analizi* [Çev. Ufuk Köse – Özcan Bayrak], Kesit Yayınları, İstanbul, 2014, 360 s.

⁶ Sinan Kılıç, “Edebiyat Felsefesi”, *Felsefe Ansiklopedisi* [Ed. Ahmet Cevizci], C. 5, s. 49.

⁷ Jeremy Hawthorn, “The Emergence of the Novel” (Romanın Doğuşu), *Studying The Novel: An Introduction* [Romanı İncelemek: Bir Giriş], pp. 7-8 [*Alıntı tarafımızca çevrilmiştir].

⁸ Ian Watt, *Romanın Yükselişi / Defoe, Richardson ve Fielding Üzerine İncelemeler* [Çev. Ferit Burak Aydar], 1.bs., Metis Yayınları, İstanbul, 2007, 376 s.

⁹ Ralph Fox, *The Novel and the People* [Roman ve İnsan], Lawrence and Wishart, London, 1979, p. 44.

Yine, “on dokuzuncu yüzyıl romanıyla birlikte, roman sanatında ... yeni yazım ve anlatım tekniklerinin oluşturulması; romanın yapısını oluştururken kahraman, çevre, olay ekseninde gelişen bireysel ve toplumsal durumların romanın bu yapısı içinde yer alış biçimi gibi sorunlar gündeme gelmeye başlar...

Yirminci yüzyıla gelince, onun roman sanatında yeni arayışların ve buluşların başlangıcı olan bir çağ olduğu kabul edilir. İşte bu anlamda yeni yüzyıl, pek çok yazarın yeni yazım biçimleri ve anlatım teknikleri oluşturduğu bir yüzyıl olacaktır...

Yirmibirinci yüzyılın son çeyreğinde yeni ortaya çıkan post-modern romanlarla roman sanatının farklı bir boyuta taşındığı söylenebilir. Bunun nedeni, post-modern roman sanatının yazılış tekniği, anlatım tekniği, anlatım biçimi ve konusunun modern roman sanatından oldukça farklı bazı özellikler göstermesidir. Bu farklılıklar, postmodern romanlarda dil oyunlarının yoğun olması, anlatının içinde başka bir anlatının meydana gelmesi, yazarın konumunun yerine okuyucunun yerleştirilmesi ve böylece anlamı oluşturanın yazar mı yoksa okuyucu mu olduğu türünden tartışmaların doğması olarak sıralanabilir; bunun yanında, modern romanda olay belli bir zamanda ve mekânda düz bir çizgi halinde ilerlerken, post-modern romanda olay zamanı ve mekânı çok farklı olabileceğinden, olay belli bir zamanda ve mekânda geçmez; post-modern romanda, bütün zamanlar tek bir kahramanın etrafında karmaşık bir olay örgüsü içinde işlenebildiği için, zaman, mekân ve kahraman çok farklı özelliklere sahip olabilir... Yine modern romandan farklı olarak post-modern anlatımda *üstkurmaca*, *metinlerarasılık*, *söylem çokluğu*, *okur merkezcilik*, *ironi*, *parodi*, *imgesel anlatım*, *simgesellik*, *metafor* ve *yazarın ölümü* benzeri yeni anlayış ve teknikler oldukça yoğun bir biçimde işlenir...

Roman sanatı bütün bu tarihsel gelişimi ve değişimiyle birlikte, yirminci yüzyılın son çeyreğinde post-modern ve post-yapısalcı felsefenin roman kuramına getirdiği yeni yaklaşımların da etkisiyle, edebiyat felsefesinin temel konularından biri olur...”¹⁰

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse, Batı’da roman felsefesi tarihçesini 13.yüzyıla, belki de daha geri tarihlere indirmek mümkündür. Batı dünyasında felsefi roman türünün gelişmesinde bu türün Doğu edebiyatında ilk örneklerinden sayılan İbn Tufeyl’in *Uyanığın Oğlu Diri* [Hay b. Yakzan]¹¹ adlı romanın çevirilerinin son derece etkin olduğunu unutmamak gerekir.

b-Doğu Edebiyatında Romanın Doğuşu

Doğu Edebiyatlarında, özellikle İslam edebiyatında roman türü, bugünkü anlamda Batı dünyasından çok önceleri ortaya çıkmıştır.

¹⁰ Sinan Kılıç, “Edebiyat Felsefesi”, *Felsefe Ansiklopedisi* [Ed. Ahmet Cevizci], C. 5, s. 49, 50.

¹¹ Bkz. Abu Bakr Muhammed bin Tufail, *Journey of the Soul: The Story of Hai bin Yaqzan* [Ruhun Yolculuğu: Hay b. Yakzan’ın Hikâyesi], Translated by Riad Kocache, First edition, Octagon Press, London, 1982, 62 p.; İbn Sina – İbn Tufeyl, *Hay bin Yakzan* [Çev. M. Şerafeddin Yaltkaya – Babanzade Reşid, Haz. N. Ahmet Özalp], 1.bs., İnsan Yayınları, İstanbul, 1985; Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996, 170 s.; İbn Tufeyl, *Hay b. Yakzan* [Uyanığın Oğlu Diri], [Takdîm, Ta’lik ve Şerh: Alî Bû Mülhim] Dâru Mektebeti’l-Hilâl, Beyrut, 1993, 160 s.; Lawrence I. Conrad (ed.), *The World of Ibn Tufayl: Interdisciplinary Perspectives on Hayy Ibn Yaqzân* [İbn Tufeyl’in Tünyası: Hayy İbn Yakzân Üzerine Disiplinlerarası Bakış Açıları], E.J. Brill, Leiden, New York, Köln, 1996, 317 p.; Fedwa Malti-Douglas, “*Hayy Ibn Yaqzân* as Male Utopia” (Erkek Ütopyası Olarak *Hayy b. Yakzân*), *The World of Ibn Tufayl: Interdisciplinary Perspectives on Hayy Ibn Yaqzân* [İbn Tufeyl’in Tünyası: Hayy İbn Yakzân Üzerine Disiplinlerarası Bakış Açıları], E.J. Brill, Leiden, New York, Köln, 1996, pp. 52-68; S. Attar, *The Vital Roots of European Enlightenment: Ibn Tufeyl’s Influence on Modern Western Thought* [Avrupa Aydınlanmasının Hayati Kökleri: İbn Tufeyl’in Modern Batı Düşüncesine Etkisi], Lexington Books, Lanham, 2007; Mehmet Bayraktar, “Hayy bin Yakzân’ın Çevirmeni Olarak Spinoza” (Spinoza as the Translator of Hayy Ibn Yaqzan), *Baytulhikme An International Journal of Philosophy*, Vol. 3, Issue. 1, June 2013, ss. 1-16; Murat Öztürk, “İbn Tufeyl’in Doğaya Dönük Eğitim ve Felsefe Anlayışını Aktardığı Hay bin Yakzan Adlı Felsefi Romanı Üzerine Bir İnceleme” (An Analysis on Hay bin Yakzan, A Philosophical Novel, In which Ibn Tufeyl Narrates his Understanding of Education and Philosophy on Nature), *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 12-1, S. 23, 2015-1, ss. 1-8.

İbn Tufeyl (ö.581/1185),¹² dünyada ve İslâm edebiyatında ilk felsefi roman ve ada roman örneği olarak kabul edilen ve İmam Gazali'nin *Filozofların Tutarsızlığı* (Tehâfütü'l-Felâsife)¹³ adlı eserine cevap olarak kaleme aldığı ifade edilen *Uyanığın Oğlu Diri* (Hay b. Yakzan)¹⁴ adlı eseri ile bu sahada adını altın harflerle yazdıran filozoftur. Gürsel Aytaç'a göre, "Hayy Bin Yakzan, hayatı dünyaya geliş mucizesinden başlayarak, bir anlamda gelişim romanı kurgusu içinde ellili yaşlara kadar izlenen kahramanın adıdır."¹⁵

Bu eserden sonra birkaç tane daha roman türünde eser yazılır, fakat İslâm dünyasının Moğol istilasına maruz kaldığı yıllarda bir moral unsuru olarak tasavvufa meyletmesi, bu tür eserlerin kaleme alınmasını bir bakıma engellemiştir. Sözü edilen eserlerden sonra, Doğu edebiyatında bu bağlamda başka roman türünde eser kaleme alınmaz...

Bu ilk roman deneyimlerinden sonra, roman ihtiyacını karşılayan başta destanlar, dinî şahsiyetlerin hayatlarına ve kahramanlıklarına dair hikâyeler, çeşitli konularda kaleme alınan mesnevîler ...vb. yazılmıştır.

Ancak, 19. Yüzyıla gelindiğinde Batı karşısında siyasal ve kültürel anlamda geri olunduğunun kabulü ardından, Doğu edebiyatında Batılı anlamda roman türü ile yeniden karşılaşmıştır...

NOT: Yukarıdaki bilgiler şu eserden alıntılanmıştır: Adem Çalışkan, *Edebiyat Bilimi ve Modern Türk Edebiyatında Edebiyat Felsefesi*, 1.bs., Kurgan Edebiyat Yayınları: 202; Edebiyat, Dil, Araştırma ve İnceleme Dizisi: 85, Berikan Matbaacılık – Yayıncılık, Ankara, Temmuz 2018, ss. 277-280.

¹² Bkz. Ö. Mahir Alper, *İbn Tufeyl'in Hayatı ve Felsefesi*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1993; Salman H. Bashier, *The Story of Islamic Philosophy: Ibn Tufayl, Ibn al-'Arabi, and Others on the Limit between Naturalism and Traditionalism* [İslâm Felsefesinin Hikâyesi: Naturalizm ve Gelenekselcilik Arasındaki Sınır Üzerine İbn Tufeyl, İbn el-Arabi ve Diğerleri], State University of New York, Albany, 2011, 197 s.

¹³ Bkz. İmam Gazali, *Tehâfüt el-Felâsife* [Filozofların Tutarsızlığı], [Çev.: Bekir Karlığa], 1.bs., Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981; A.mlf., *Tehâfütü'l-Felâsife: Filozofların Tutarsızlığı* [Çev. Mahmut Kaya – Hüseyin Sarioğlu], 1.bs., Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2014, 462 s.

¹⁴ Bkz. Abu Bakr Muhammed bin Tufail, *Journey of the Soul: The Story of Hai bin Yaqzan* [Ruhun Yolculuğu: Hay b. Yakzan'ın Hikâyesi], Translated by Riad Kocache, First edition, Octagon Press, London, 1982, 62 p.; İbn Sina – İbn Tufeyl, *Hay bin Yakzan* [Çev. M. Şerafeddin Yaltkaya – Babanzade Reşid, Haz. N. Ahmet Özalp], 1.bs., İnsan Yayınları, İstanbul, 1985; Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996, 170 s.; İbn Tufeyl, *Hay b. Yakzân* [Uyanığın Oğlu Diri], [Taktîm, Ta'lik ve Şerh: Alî Bû Müllhim] Dâru Mektebeti'l-Hilâl, Beyrut, 1993, 160 s.; Lawrence I. Conrad (ed.), *The World of Ibn Tufayl: Interdisciplinary Perspectives on Hayy Ibn Yaqzân* [İbn Tufeyl'in Tünyası: Hayy İbn Yakzân Üzerine Disiplinlerarası Bakış Açıları], E.J. Brill, Leiden, New York, Köln, 1996, 317 p.; Fedwa Malti-Douglas, "Hayy Ibn Yaqzân as Male Utopia" (Erkek Ütopyası Olarak Hayy b. Yakzân), *The World of Ibn Tufayl: Interdisciplinary Perspectives on Hayy Ibn Yaqzân* [İbn Tufeyl'in Tünyası: Hayy İbn Yakzân Üzerine Disiplinlerarası Bakış Açıları], [Ed. Lawrence I. Conrad], E.J. Brill, Leiden, New York, Köln, 1996, pp. 52-68; S. Attar, *The Vital Roots of European Enlightenment: Ibn Tufeyl's Influence on Modern Western Thought* [Avrupa Aydınlanmasının Hayati Kökleri: İbn Tufeyl'in Modern Batı Düşüncesine Etkisi], Lexington Books, Lanham, 2007; Mehmet Bayraktar, "Hayy bin Yakzân'ın Çevirmeni Olarak Spinoza" (Spinoza as the Translator of Hayy Ibn Yaqzan), *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, Vol. 3, Issue. 1, June 2013, ss. 1-16; Murat Öztürk, "İbn Tufeyl'in Doğaya Dönük Eğitim ve Felsefe Anlayışını Aktardığı Hay bin Yakzan Adlı Felsefi Romanı Üzerine Bir İnceleme" (An Analysis on Hay bin Yakzan, A Philosophical Novel, In which Ibn Tufeyl Narrates his Understanding of Education and Philosophy on Nature), *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 12-1, S. 23, 2015, ss. 1-8.

¹⁵ Gürsel Aytaç, " 'Hay Bin Yakzan' (12. Yüzyıl), İbn Tufeyl", *Felsefi Roman*, 1.bs., Phonix Yayınevi, Ankara, 2011, s. 11.